

Марко М. Милошевић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад
Истраживач-приправник
markomilosevicnp97@gmail.com

УДК: 81-116.2/.6
doi: 10.19090/zjik.2022.73-87
прегледни научни рад

ПОЈАМ СТРУКТУРЕ И РАЗВОЈ ЛИНГВИСТИЧКОГ СТРУКТУРАЛИЗМА¹

САЖЕТАК: Предмет овог рада јесте представљање појма *структуре* и приказ развоја лингвистичког структурализма, почевши од Аристотеловог поимања *суштине* и Платоновог тумачења *система знакова*. Главни део текста посвећен је лингвистичком структурализму и најзначајнијим доприносима његовог утемељивача Фердинанда де Сосира, као и развоју европског (Женевска, Прашка и Копенхашка лингвистичка школа) и америчког структурализма (антрополошка лингвистика и епоха дистрибуционализма). У раду је језгровито описан и однос између структуралне лингвистике и генетског структурализма, чији је главни представник Лисјен Голдман. На крају су изнети и основни постулати на којима почива генеративна граматика Ноама Чомског, који, према мишљењу великог броја лингвиста, радикално раскида са првобитним структуралистичким периодом.

Кључне речи: структура, структурализам, Фердинанд де Сосир, Лисјен Голдман, Ноам Чомски

1. УВОД

Да би се уопште могло говорити о *структури* (лат. *structura*) неопходно је направити кратак осврт на Аристотелово тумачење појма *суштине*. Наиме, о овом великом уму античког периода неретко се говори као о оцу структуралног начина размишљања, будући да даје прецизно одређење једне форме и издваја три кључне одлике које је могу дефинисати: 1) *morfe* – схема, тј. спољна, физичка компонента предмета, 2) *eidōs* – идеја која је унутар самог предмета, 3) *ousia* – суштина која настаје удруживањем

¹ Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

идеје и материје. С обзиром на то да се *eidōs* тешко може одвојити од материје чије остварење представља, односно од *ousia* која је његова суштина, Аристотел уочава нераскидиву везу између ових трију поменутих термина (Еко 1973: 274–278). Такође, значење *структуре* се још детаљније може описати преко *система знакова* о којем промишља Платон. Изучавање неког таквог система, према мишљењу овог филозофа, подразумева одређен број услова: уочавање минималних јединица, њихов коначан број, чињеницу да се могу комбиновати и да нису све комбинације могуће (Дос 2016б: 15).

Након сажетог приказа термина који још у античком периоду најављују интересовање за *структуру*, укратко ће бити представљен развој самог појма *структуре* кроз векове. Полазну основу за његово тумачење може представљати чињеница да се поменути концепт „обично веома двосмислено употребљава и покрива најразнородније методолошке и филозофске појмове“ (Еко 1973: 273). У почетку се везује за архитектуру и осликава начин на који је нека грађевина саграђена, а у XVII и XVIII веку његово значење преноси се и на жива бића. Од XIX века, са Спенсером, Морганом и Марксом, структурни поступак осваја поље хуманистичких наука, а реч *структура*, које још увек нема код Хегела, а ретка је и код Маркса, крајем века јавља се у Диркемовом делу *Правила социолошке методе* из 1895. године (Дос 2016а: 16). Данас све друштвене науке обилно прибегавају овом појму (Барт 1971: 181), а крајем педесетих година XX века, тачније од јануара 1959. године и Бастидове велике конференције у вези са поменутиим термином, референца на *структуру* постаје још присутнија у хуманистичким наукама, доживљавајући, притом, потпуну револуцију (Дос 2016а: 16, 239–240). Међутим, да би се нешто уопште могло назвати *структуром*, оно мора имати следеће карактеристике: 1) *тоталитет* – систем елемената подређених целини, 2) *трансформације* – различите, што одговара различитим типовима структура, 3) *ауторегулацију* – структуре живе сопственим животом, конзервирају се, затварају се у себе (Пијаже 1978: 7).

Дефинисање структурализма као тока у развоју научне мисли предмет је сукоба многих научника, јер свако од њих заговара различито становиште у погледу јединственог одређења поменутог правца. Тако је у *Структуралистичкој делатности* одбачена тврдња да је структурализам школа или покрет, будући да већина аутора које повезује ова реч не осећају да их спаја солидарност учења или борбе (Барт 1971: 181). Са друге стране, о структурализму се проговара као о извесној интелектуалној моди, као што је

био француски егзистенцијализам педесетих година XX века (Пијаже 1978: 7), а неки аутори га дефинишу као разуђен феномен који је више од методе, а мање од филозофије (Дос 2016а: 75). Стога, „[н]азивати себе структуралистом био је одувек полемички гест, начин да се привуче пажња и властито биће повеже са другима чији је рад био ствар тренутка“ (Калер 1990: 15). Они који себе називају тим именом о свом послу и својим настојањима не говоре јасно да би се у потпуности могло утврдити о чему је ту реч, али ипак се може навести понека тврдња која одаје високе амбиције (Пијаже 1978: 8).

Жил Делез тако наводи седам формалних критеријума на основу којих се структуралисти могу препознати, али и који олакшавају разумевање самог структурализма: 1) *симболика*, 2) *локалитет или позиција*, 3) *диференцијално и сингуларно*, 4) *диференцирајуће, диференција*, 5) *серијално*, 6) *празно место*, 7) *од субјекта ка пракси* (Пијаже 1978: 10–12). С обзиром на то да постоје неслагања у вези са одређењем структурализма, предлаже се да се о њему говори искључиво у множини, што за собом повлачи прављење нужне диференцијације између структурализама у различитим наукама. Тако се може говорити о математичким, логичким, физичким, биолошким и психолошким структурама, али и о лингвистичком структурализму (Пијаже 1978: 6–7). Иако се сматра да је структурализам настао у психологији као реакција на атомизам и око психологије форме, за праву полазну тачку тог поступка у његовом модерном смислу, на нивоу свих друштвених наука, узима се лингвистика (Дос 2016а: 16, 240), па ће, стога, акценат у овом раду бити на опису развоја лингвистичког структурализма.

2. ЛИНГВИСТИЧКИ СТРУКТУРАЛИЗАМ

„Језик (*langage*) је колективна институција чија су правила нужна [...] носилац миленијумске традиције [...] привилегована категорија људске стварности“ (Пијаже 1987: 83–84). Из овакве дефиниције произилази да је језик исходиште свих могућих структура, због чега се одређује као „вишеслојна, хијерархијски устројена структура у којој јединице нижег реда својим комбиновањем образују јединице вишег реда“ (Бугарски 1991: 12). Структурализам и лингвистика тако стоје у нераскидивој вези, при чему се лингвистика неретко посматра и као наука о структури, па се, стога, о *лингвистичком структурализму* говори као о засебном типу структурализма. У вези са тим треба нагласити да структурализам лингвистици доноси нове погледе на знана факта, а ти погледи су засновани на проучавању језичких

чињеница у систему, на истицању друштвене функције самог језика и на одвајању историјске од актуелне језичке проблематике (Барт 1971: 181), о чему ће бити више речи у даљем тексту.

2.1. Фердинанд де Сосир – утемељивач структурализма

Структурализам представља нов начин постављања и коришћења проблема у наукама које промишљају о знаку – начин који своје порекло има у Де Сосировој лингвистици (Пијаже 1978: 7). С обзиром на то да се о Фердинанду де Сосиру говори као о зачетнику модерне лингвистике и утемељивачу структурализма, његов утицај је приметан и у раду многих каснијих лингвиста, који полазе од исте теоријске базе присутне у основама његове лингвистичке мисли (Ивић 1963; 1969; 2001: 153–154). Рађање модерне лингвистике почиње објављивањем *Курса опште лингвистике*. Реч је о Сосировом усменом делу које настаје на основу његових предавања одржаних између 1907. и 1911. године,² а 1916. године објављују га Шарл Баји и Албер Сеше (Дос 2016а: 76, Новаков 2006: 64). Овај подухват Сосирових ученика био је вредан дивљења, али постоје одређени разлози због којих је њихов рад имао мање успеха него што би се то желело: 1) редослед презентовања који они дају, највероватније, није онај за који би се и сам Сосир одлучио, 2) идеја о произвољности (арбитрарности) језичког знака покрива мање дискусије него у Сосировим белешкама, 3) приређивачи су, донекле, били небрижљиви у употреби термина приликом расправљања о гласовној равни језика, што код Сосира није био случај (Калер 1980: 18).

Када се говори о Сосиру, неопходно је истаћи да он, углавном, не помиње појам *структура*, али језик посматра као *систем*, што алудира на

² Прецизније посматрано, 1906. године, након одласка једног професора у пензију, Универзитет у Женеви Сосиру даје задатак да предаје општу лингвистику и он од тог тренутка, сваке друге године (1907, 1908–1909, 1910–1911), држи предавања из ове области (Калер 1980: 16). У „Предговору за прво издање“ *Опште лингвистике* може се пронаћи исти податак о годинама одржавања Сосирових предавања: „[о]н је одржао три курса о општој лингвистици, 1906–1907, 1908–1909 и 1910–1911.“ (Де Сосир 1977: 51). Притом, Тулио де Мауро истиче да до коначног уобличења своје концепције Сосир „стиже у последњим годинама живота, а оцртава га у уводима, у закључцима и кључним моментима другог и трећег курса опште лингвистике (1908–1909, 1910–1911) у Женеви“ (Де Сосир 1996: 8).

латентно присуство појма *структуре* у појму *система* (Еко 1973: 280).³ Из поменуте тезе настаје први аксиом Сосирове структуралне лингвистике: језик је *систем* и тако га треба сагледавати (Ивић 1963; 1969; 2001: 154). Овај принцип добија још потпуније значење уколико се лексеми *систем* дода лексема *знак*: језик је *систем знакова* и тако га треба сагледавати. Битност поменутог феномена – *знака* – огледа се у томе што тај појам, као спој *означеног* (*signifié*) и *ознаке* (*signifiant*), представља кључну чињеницу језика (Калер 1980: 20–21). Првим термином (*означено*) исказује се значењски садржај или значење елемената, а другим (*ознака*) гласовни израз за неко конкретно значење (Митић & Јанић 2017: 133). Однос између та два појма јесте произвољан и они су чисто релациони или диференцијални ентитети (Калер 1980: 26). Арбитрарност вербалног знака тако не допушта трајан однос са значењем: то је принцип према коме фоничко својство означитеља не упућује на садржај и вредност његовог означеног (Пијаже 1978: 85–86). Заправо, то значи да не постоји никакво суштинско језгро значења које би оно требало да садржи како би се рачунало као право *означено* те *ознаке* (Калер 1980: 25–26). Са друге стране, иако арбитрарност језичког знака подразумева одсуство природне везе између знака и појма који он означава, постоје две категорије које представљају изузетак од тога: 1) ономотопеја (Новаков 2006: 64) и 2) примери код којих су знакови делимично мотивисани (*секундарна мотивација*), нпр. у енглеском језику то је лексема *typewriter* – „писаћа машина“ (*type* – „дирка“, *writer* – „писач“) (Калер 1980: 22). Из оваквог специфичног односа *ознаке* и *означеног* развија се нова лингвистичка грана – *семиологија* (Митић & Јанић 2017: 133), која се дефинише као наука о знацима, а семиолошке перспективе постају кључне за свако проучавање језика (Калер 1980: 109). Према Сосиру, приликом сагледавања језика као система знакова, мора се поћи од јединствене целине (од самог система, односно од саме структуре), чијом се анализом долази до елемената које она садржи и тако се постепено откривају диференцијације у самом систему (Еко 1973: 281). Ићи од општег ка појединачном, а не обрнутим смером, у овом случају представља основу Сосировог промишљања о појму *система*.

Термин *langue* означава „благо смештено праксом речи у субјекте који припадају истој заједници, у граматички систем који виртуелно постоји

³ Сосир у *Општој лингвистици* чак на 138 места помиње термин *систем*, а појам *структура* употребљава само у три наврата (Дос 2016а: 16, 77).

у сваком мозгу, или, тачније, у мозговима једног скупа индивидуа“ (Де Сосир 1977: 73). Наиме, *langue* представља систем језика, језик као систем форми, а *parole* стварни говор, говорне чинове који су омогућени језиком (Калер 1980: 33–34). Аугуст Ковачец језик дефинише као „производ друштва који појединац пасивно прима, а говор је индивидуална и тренутна реализација индивидуалне воље и интелигенције“ (Гловацки Бернарди 2007: 109–110). Управо из ове опозиције проистиче други постулат Сосирове структуралне лингвистике: језик је првенствено друштвени феномен који служи за споразумевање (Ивић 1963; 1969; 2001: 154).

Најзад, ако се, поред горенаведених парова (*ознака/означено* и *langue/parole*), окренемо и пару *синхронија/дијахронија*, можемо се у потпуности приближити ономе по чему се структурализам као правац разликује од осталих облика мишљења (Барт 1971: 181). У поменутом пару предност је дата синхронијском проучавању језика, приликом чега се, наизглед, запоставља чињеница да је језик у основи историјски и зависан ентитет у сталном развоју. Међутим, спознајом корените историчности језика, Сосир уочава одређене разлике између чињеница о језичком систему и чињеница о језичком развоју (Калер 1980: 40–41), из чега произилази и трећа премиса структуралне лингвистике Фердинанда де Сосира: језичка еволуција и актуелно језичко стање две су различите појаве (Ивић 1963; 1969; 2001: 154). Тако се Сосиров тип лингвистичког структурализма може одредити као *синхронијски структурализам*, будући да код њега долази до одбацивања становишта да су структуре зависне од историје, тј. од дијахроније. За оправдање те тврдње, поред поменутих ставова, наводи се и настојање система да се ослободи елемената страних лингвистици (Пијаже 1978: 84–85). Такође, сматра се да главни отпор структурализму пружа марксизам и то, првенствено, због различитог поимања историје. Многи аутори верују да структурализам не лишава свет историје, већ тежи ка томе да је повеже са садржинама и материјалним, смисленим, идеолошким и естетичким формама (Барт 1971: 181–182, 188), јер само „старо и ново у језику творе одређено јединство“ (Гловацки Бернарди 2007: 120).

Поред наведених аксиома, за разумевање Сосирове лингвистике неопходно је навести још неке његове доприносе значајне за језичка изучавања. Један од њих јесте и специфичан начин дефинисања неког појма и то преко онога што други појмови тог система нису: „[п]одразумева се да су ти појмови чисто диференцијални, дефинисани не позитивно, својим садржајем, већ негативно, својим односима са другим терминима система.

Њихова најтачнија карактеристика јесте да су оно што други нису“ (Де Сосир 1977: 191). Такође, одређивање односа *парадигматске и синтагматске осе* битно је за разумевање језичке мисли Фердинанда де Сосира. Прва оса представља опозиције између елемената који су међусобно замењиви, а на другој се врши комбинаторност језичких јединица, тј. успостављање веза међу елементима чијом би се комбинацијом могао добити неки низ (Калер 1980: 57). Сосир парадигматске односе назива асоцијативним односима, а први назив устаљују Пражани и глосематичари који издвајају „само један прецизно дефиниран тип: парадигматске односе (односе између ефективно употребљених елемената – фонема, морфема, ријечи итд. – и сваког другог елемента који би могао бити на њихову месту да је избор другачији)“ (Гловацки Бернарди 2007: 116). На језичкој равни парадигматски односи се приказују вертикално, јер представљају могућности замене сваког члана синтагматског низа, а синтагматски односи хоризонтално, јер представљају јединице које чине низ (Митић & Јанић 2017: 136).

2.2. Развој европског и америчког структурализма

Године 1928. у Хагу одржан је први Међународни конгрес лингвиста на коме је склопљен савез са блиставом будућношћу: ставовима Женевљана Бајија и Сешеа и ставовима Руса Јакобсона, Карцевског и Трубецког било је заједничко упућивање на доприносе Фердинанда де Сосира како би описали језик као систем. То значи да су, управо, Женева и Москва били у основи дефиниције структуралистичког програма, а том приликом Роман Јакобсон и Николај Трубецки проширују и употребу појмова *структура* и *структурализам* (Дос 2016а: 16, 76–77). Европски структурализам своје главне токове заснива на познавању Сосирових идеја и обухвата три школе: Женевска школа, Прашка школа (Прашки лингвистички кружок) и Копенхашка школа (школа глосематичара, неососиријанство) (Ивић 1963; 1969; 2001: 155–156).⁴

Прва школа европског структурализма – *Женевска школа* – одређује се као класични, сосировски тип структурализма, који се касније, под окриљем Шарла Бајија, развија у специфичном правцу (Ивић 1963; 1969; 2001: 155–156). Ученик Фердинанда де Сосира бави се оним што назива

⁴ Значај ових школа описан је и у Новаков 2006.

афективни језик, чија је функција да појача експресивност која се стално троши у употребном језику. Стилистика Шарла Бајија, на тај начин, указује на дезинтеграцију нормалних језичких структура у афективном језику (Пијаже 1978: 93).

Много већи значај придаје се *Прашком лингвистичком кружоку*, чији су најпознатији и најзначајнији представници Роман Јакобсон и Николај Трубецки. Ипак, главним оснивачем ове школе сматра се Вилем Матезијус (Митић & Јанић 2017: 136) који се залаже за „приступ граматици који је сам назвао *функцијском перспективом реченице* (енгл. *Functional Sentence Perspective*). Овај приступ посматра исказ са тачке гледишта информације која се њоме преноси“ (Халупка Решетар 2011: 31). Поменути Пражани описују оно што Леви Строс назива *фонолошком револуцијом* и тако структуралистима дају најјаснији модел лингвистичког метода. Значај фонологије за структуралисте огледа се у томе што ова лингвистичка дисциплина указује на систематичну природу феномена који је нама најближи и прави диференцијацију између система и његовог осмишљавања. Следећи Сосира у погледу разликовања термина *langue* и *parole* (Калер 1990: 20), Трубецки језички систем назива *језичким обрасцем*, а конкретан исказ *говорним актом*. Сваки говорни акт подразумева реализацију језичког обрасца и тако означава конкретно испољавање једне норме или групе норми (Малмберг 1979: 90). Иако се на основу изнетих теза може закључити да постоје одређени елементи који повезују Де Сосира и Пражане, не може се пренебрегнути чињеница да их нека виђења и аспекти одвајају (Митић & Јанић 2017). Између осталог, Пражани дају и сопствене значајне доприносе на пољу лингвистике, па се тако увођење дистинкције *тема–рема* у синтакси приписује оснивачу Матезијусу. *Тема* се везује за део реченице који је познат или дат у контексту, а *рема* за део реченице који носи неку нову информацију. Постављање програмске дефиниције семиотичког структурализма и усвајање модела неутрализације и теорије маркираности, коју касније наслеђује генеративизам, такође се везује за ову школу европског структурализма (Хертег 2003: 374–375).

За разлику од Пражана који највећу пажњу поклањају истраживању гласовних јединица и њиховим дистинктивним обележјима, Хјелмслев и *Копенхашка лингвистичка школа* не проучавају материјалну страну језика, већ одређују карактер апстрактног односа језичких јединица (Ивић 1963;

1969; 2001: 157).⁵ Међутим, оно што је од пресудног значаја за структурализам јесте Хјелмслевљево дефинисање нове дисциплине коју он назива *глосематиком*⁶ и коју уписује у сосировску традицију, а дефинише је 1943. године у *Прологомени теорији језика*. Као три принципа зависности у глосематици издвајају се: *интердепенденција*, *детерминација*, *констелација*: „[на] тој подлози можемо дефинирати *интердепенденцију* као функцију међу двјема константама, *детерминацију* као функцију међу константом и варијаблом, и *констелацију* као функцију међу двјема варијаблама“ (Хјелмслев 1980: 40). Централну улогу у трагању за научношћу код Хјелмслева има математички метод (Дос 2016а: 109):

[п]редмет глосематике је систематско поређење структура постојећих језика са основним структурама свих семиотичких система, тј. свих (и језичких) средстава помоћу којих се остварује комуникација. Те основне структуре су утврђене логичком анализом која се спроводи математичким методом (Ивић 2001: 252).

Управо на таквом уверењу почива тврдња „да његова *глосематика* пружа теоријски оквир који све друштвене дисциплине треба да усвоје уколико желе да буду научне“ (Калер 1990: 21). Хјелмслев ће посебно бити познат у Француској у којој ће тзв. *лингвистичка фатаморгана* и научна амбиција бити нарочито живе у друштвеним истраживањима током шездесетих година двадесетог века (Дос 2016а: 110).

Епоха структуралне лингвистике почиње око 1930. године не само у Европи већ паралелно и у Америци и то без њиховог ближег међусобног контакта (Ивић 1963; 1969; 2001: 155). Наиме, америчка лингвистика развијала се у другачијем смеру и то, првенствено, захваљујући раду Франца Боаса, „јер је он први уочио да се индијански језици у Америци морају описивати на нов начин, будући да се њихови системи не уклапају у структуре класичне граматичке традиције“ (Шкиљан 1980: 74). Боас овакав закључак изводи из чињенице да поменути језици немају традицију писмености, као ни праву историју, те због тога у центар лингвистичке

⁵ *Копенхашка школа* назива се и *Неососиријанска школа* и то због изразите оријентисаности ка апстракцијама, што је у складу са Сосировим схватањем језичког знака (Ивић 1963; 1969; 2001: 156).

⁶ Овакав Хјелмслевљев концепт довешће до тога да *Копенхашка школа* често буде називана и *Школа глосематичара* (Ивић 1963; 1969; 2001: 156).

пажње ставља *синхронију*, која постаје предмет интересовања америчке лингвистике. Ипак, пионир америчког структурализма био је Боасов ученик Едвард Сапир, који је класификацијом индијанских језика унапредио праксу њиховог проучавања (Ивић 1963; 1969; 2001: 214–216). „Као антрополог и лингвист, он тежи за тим да језик објасни у оквиру цјелокупна човјекова универзума и, посебно, културолошких детерминанти одређене цивилизације“ (Шкиљан 1980: 75). Највећи значај двојице поменутих лингвиста огледа се управо у томе што са њима почиње период америчке лингвистике који се неретко означава као *антрополошка лингвистика*. Искрпно се испитују индијански језици, при чему се инсистира на типолошким студијама, а уз језичке податке прикупљају се и подаци о народној психологији и фолклору. Тако се од језичких стручњака захтева и познавање психолошких појмова и етнографских проблема. Такође, велики допринос развоју антрополошких идеја у лингвистици даје и Сапиоров ученик Бенџамин Ли Ворф. Наиме, проучавајући индијанске језике, Ворф долази до закључка да је идејни свет човека тесно повезан са језичком структуром и да су психолошки оквири човека у које су смештени утисци спољног света обликовани његовим језиком (Ивић 1963; 1969; 2001: 235–236).

Један од представника структурализма у Америци, Леонард Блумфилд, са Сосиром се делимично слагао само у основним идејама које представљају аксиоме структуралне лингвистике (Ивић 1963; 1969; 2001: 155–156, 218). Од великог значаја за ово раздобље јесте и Блумфилдова лингвистичка терминологија која се односи, првенствено, на преглед морфолошких и синтаксичких термина и дефиниција. Блумфилд језик сагледава као структуру и бави се елементима и функцијама елемената у тој структури (Новаков 2006: 93–94), што га, у извесној мери, повезује са оснивачем модерне лингвистике, Фердинандом де Сосиром, који језик посматра као систем знакова. Међутим, оно што га одваја од Сосирових лингвистичких тумачења јесте посматрање језика као конкретног, емпиричног факта, а не као апстрактне количине која као таква постоји у нама. Тако Леонард Блумфилд постаје главни представник *епохе дистрибуционализма*, под којом се подразумева лингвистички правац заснован на разрађивању горепоменутог методолошког начела (Ивић 1963; 1969; 2001: 155, 221).

На крају овог поглавља може се закључити да са једне стране стоје представници *антрополошке лингвистике*, који се залажу за типично амерички структурализам, а са друге стране Леонард Блумфилд, представник

епохе дистрибуционализма, који прати проблеме европске лингвистике, али који, притом, не усваја директно европске језичке принципе, већ тражи своје сопствене путеве (Ивић 1963; 1969; 2001: 218–219).

2.3. Однос лингвистичког и генетског структурализма

Клод Леви Строс наглашава да се на чињенице друштвеног живота и на ствари из уметности примењују правила трансформације, при чему не долази до удаљавања од правила структуралне лингвистике, за коју се верује да је стекла природан и објективан статус са откривањем и дешифровањем генетског кода. Тај феномен одређује се као универзални језик којим се служе сви облици живота (Пијаже 1978: 8). Управо се због тога лингвистички структурализам доводи у везу са тзв. *генетским структурализмом*. Значај поменутог типа структурализма подвлачи Лисјен Голдман⁷, истичући, притом, да се он први пут јавља као темељна идеја у филозофији са Хегелом и Марксом (Дос 2016а: 241). Генетски структурализам полази од хипотезе да је свако људско понашање покушај да се да значењски одговор на појединачну ситуацију и он тежи ка стварању равнотеже између субјекта акције и околног света, тј. предмета на коме се та акција врши (Голдман 1981: 63). Голдман тако заступа следећу тезу:

прогрес генетске структуралистичке анализе зависи од издвајања група емпиријских чињеница које представљају структуре, дефинитивне целине, и од њиховог каснијег уклапања, као елемената, у друге, шире, али истородне структуре, итд. [...] Расветљавање неке значењске структуре представља процес *разумевања*, док је њено уклапање у неку ширу структуру, у односу на њу, процес *објашњавања* (Еко 1973: 284).

Наиме, структура се затвара у себе, али то затварање не значи да она не може бити уметнута, у својству под-структуре, у неку много ширу структуру (Пијаже 1978: 26). Представник генетског структурализма јесте и Жан Пијаже, који на основу својих радова из дечје психологије проговара о

⁷ Иако говори о генетском структурализму, Лисјен Голдман никада себе није називао структуралистом (Еко 1973: 284).

нераздвојивости појмова *гене́за* и *структура*,⁸ а уз Голдмана и Пијажеа значајан допринос овом типу структурализма даје и Морис де Гандијак (Дос 2016а: 241–242).

2.4. Генеративизам (трансформациони структурализам) Ноама Чомског

Већ од Хариса, а нарочито са Чомским, структурализам на пољу синтаксе поприма јасну генеративну оријентацију, при чему долази до формирања новог типа структурализма, тзв. *трансформационог структурализма*. Комбинацијом логичко-математичке формализације, опште лингвистике и психолингвистике, Ноам Чомски испуњава своју замисао *генеративне граматике* (Пијаже 1978: 88–92). Наиме, он полази од тога да свако људско биће поседује урођене менталне структуре које представљају јединице биогенетичких способности детета и које му тако помажу да се социјализује (Шуваковић 2012: 464). Дете у свом разуму поседује „одређени схематизам који одређује врсту језика које оно може да научи... А онда, са искуством, оно врло брзо учи језик, који је део искуства, или у које је сâмо дете укључено. Ово је нормалан чин; то јест, то је чин нормалне интелигенције, али је и високо креативан чин“ (Чомски & Фуко 2011: 37).

У центру интересовања генеративне граматике стоји наше језичко знање (*језичка компетенција*) схваћено као апстрактни систем правила који омогућава генерисање реченица у природним језицима. Појам *језичке компетенције* треба разликовати од говорне делатности (*језичке перформансе*), која представља ефективно испољавање језичке способности. У њој се може осетити присуство нелингвистичких фактора, нпр. ограничена меморија отежава процесуирање предугих реченица (Ашић 2011: 75).

Иако између структурализма и чомскизма постоји континуитет, Никола Риве их одваја и предност даје генеративизму. У својој докторској дисертацији *Увод у генеративну граматiku* излаже чомскијанске принципе, који представљају радикални раскид са првобитним структуралистичким периодом, а у Чомском види могућност да се више ради на синтакси коју су Сосир и Јакобсон запостављали (Дос 2016б: 13–15). Без обзира на то што је неколицина структуралиста у својим познијим делима прихватила неке

⁸ О односу *гене́зе* и *структуре* расправљало се 1959. године у замку из XVI века у Серизи-ла-Салу (Дос 2016а: 241).

појмове Ноама Чомског, многи лингвисти сматрају да генеративна граматика није играла никакву улогу у развоју структурализма (Калер 1990: 21).

3. ЗАКЉУЧАК

Овај рад тежио је ка систематичном приказивању развоја лингвистичког структурализма, са претходним освртом на појам *структуре* кроз векове и на формална обележја по којима се сви типови структурализма и припадници тог правца најбоље могу препознати (*симболика, локалитет или позиција, диференцијално и сингуларно, диференцирајуће, диференција, серијално, празно место, од субјекта ка пракси*). Поред језгровитог приказивања најважнијих општепознатих постулата лингвистичке мисли Фердинанда де Сосира (парови *ознака/означено, langue/parole* и *синхронија/дијахронија*) и увида у досадашња теоријска разматрања у вези са њима, циљ нашег рада било је и указивање на постепени развој теорија каснијих лингвистичких школа и лингвиста, који своја даља истраживања темеље на Сосировим аксиомима модерне лингвистике. На тај начин могуће је пратити низ од Сосира, преко европског (Женевска, Прашка и Копенхашка лингвистичка школа) и америчког структурализма (антрополошка лингвистика и епоха дистрибуционализма), па све до Голдмановог генетског структурализма, који ступа у тесну везу са структуралном лингвистиком. На крају ове целине налазе се Ноам Чомски и његова генеративна граматика (трансформациони структурализам), која, према мишљењу многих лингвиста, представља револуционарни прекид са првобитним структуралистичким периодом и отвара један другачији приступ даљим језичким проучавањима.

ЛИТЕРАТУРА

- Ašić, T. (2011). *Nauka o jeziku*. Beograd: Beobook.
- Bart, R. (1971). *Književnost, mitologija, semiologija*. Beograd: Nolit.
- Bugarški, R. (1991). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Glovacki-Bernardi, Z. (2007). *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- De Sosir, F. (1977). *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.
- De Sosir, F. (1996). *Kurs opšte lingvistike*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Дос, Ф. (2016а). *Историја структурализма I*. Београд: Карпос.

- Дос, Ф. (20166). *Историја структурализма 2*. Београд: Карпос.
- Goldman, L. (1981). Genetičkostrukturalistička metoda u istoriji književnosti. *Novim putevima francuske lingvistike*, 63–82.
- Еко, У. (1973). *Kultura, информација, комуникација*. Београд: Nolit.
- Ivić, M. (1963). *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ivić, M. (1969) (na koricama 1970). *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ivić, M. (2001). *Pravci u lingvistici I*. Београд: Библиотека XX век.
- Калер, Џ. (1980). *Сосир, оснивач модерне лингвистике*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Калер, Џ. (1990). *Структуралистичка поетика*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Malmberg, B. (1979). *Moderna lingvistika*. Београд: Slovo ljubve.
- Митић, И. & Јанић, А. (2017). Де Сосир и Прашки лингвистички кружок: кратак преглед истраживања. *Годишњак за српски језик*, 131–144.
- Novakov, P. (2006). *Pojmovnik strukturalne lingvistike*. Novi Sad: Zmaj.
- Ријаже, Ж. (1978). *Структурализам*. Београд: Београдски издавачко-графички завод.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Herteg, C. (2003). The contributions of the Prague school to the study of language. *Annales universitatis apulensis. Philologica*, 3, 371–375.
- Нјелмслев, Л. (1980). *Prolegomena teoriji jezika*. Zagreb: Библиотека Тека.
- Љомски, Н. & Фуко, М. (2011). *О људској природи: правда против моћи*. Loznica: Карпос.
- Ѕкиљан, Д. (1980). *Pogledi u lingvistiku*. Zagreb: Школска књига.
- Шуваковић, У. (2012). Правда против моћи у разматрању Ноама Љомског и Мишела Фукоа. У Јовановић, Б. (уред.), *Зборник радова Филозофског факултета – Универзитет у Приштини* (стр. 465–470). Приштина: Филозофски факултет.

Marko M. Milošević

THE CONCEPT OF *STRUCTURE* AND THE DEVELOPMENT OF STRUCTURAL LINGUISTICS

Summary

This paper aims to represent the concept of *structure* and the development of structural linguistics, starting from Aristotle's concept of *essence* and Plato's interpretation of the *system of signs*. The main part of the text is dedicated to structural linguistics, concentrating upon the most significant contributions of its founder, Ferdinand de Saussure, as well as the development of European Structuralism (the Prague Linguistic Circle, the Geneva School of Linguistics, and the Copenhagen School) and American Structuralism (Anthropological Linguistics and the epoch of Distributionalism). Furthermore, a minute description of the relationship between structural linguistics and genetic structuralism is provided, focusing on the scholarly achievements of Lucien Goldmann. Finally, the basic postulates of Noam Chomsky's generative grammar are presented, which, according to many linguists, radically departs from the fundamental structuralist considerations.

Key words: structure, structuralism, Ferdinand de Saussure, Lucien Goldmann, Noam Chomsky

